

Чабанець Т.М.

Національний університет цивільного захисту України

ПІДХОДИ ДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ

Уточнено зміст базового поняття інноваційної економіки – «інтелектуальна власність», яка є відносинами між людьми з приводу володіння духовними благами (ідеями, знаннями тощо), результатами інтелектуальної праці, що мають матеріальне втілення і вартісне вираження, і трансакцій, що забезпечують зв'язок матеріальної та духовної природи (нематеріальна і матеріальна), можливість використання інтелектуальної власності багатьма суб'єктами поряд з самим автором (багатосуб'єктність).

Обґрунтовано положення про те, що основний напрямок розвитку інноваційної економіки визначається інтеграцією державної політики в галузі управління інтелектуальною власністю, патентно-інноваційною активністю суб'єктів ринку інтелектуальної власності (ІВ), їх інфраструктурним забезпеченням, організаційно-правовими аспектами регулювання ІВ, моделями та механізмами управління ІВ. інтелектуальною власністю, що обумовлюється гнучкістю та адаптивністю інститутів публічного управління до умов господарювання, що змінюються, географічною близькістю розробників та одержувачів нових технологій, розвитком неформальної мережевої взаємодії учасників інноваційного процесу.

Сформульована і обґрунтована концепція державного управління інтелектуальною власністю на довгострокову перспективу, що представляє собою єдність чотирьох пріоритетних напрямків: стимулювання діючих підприємств і фірм до ефективного застосування об'єктів інтелектуальної власності та використання інноваційних підприємств; комерціалізації конкурентоспроможних результатів інтелектуальної діяльності.

Розроблено пропозиції щодо розвитку інститутів державної підтримки формування та використання інтелектуальної власності за такими напрямками, як надання грантів, стипендій, субсидій та інших форм підтримки наукової діяльності за рахунок коштів державного бюджету; стадіях її розвитку; формування необхідної для цього інфраструктури.

Розроблено механізм реалізації концепції державного управління інтелектуальною власністю, що включає інституціональні умови, об'єкти інфраструктури підтримки інноваційної діяльності, форми та методи фінансового забезпечення інноваційного процесу. функціями якої є технологічний аудит та моніторинг, маркетинг, фінансовий супровід інноваційних проектів, консалтинг інноваційно-активних підприємств, інформаційний супровід інноваційних інвестицій.

Ключові слова: інтелектуальна власність, механізм державного управління, підходи до підвищення ефективності.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації збереження та поглиблення інноваційної спрямованості розвитку економіки набуває особливої значущості. Активізація інноваційної діяльності, формування та розвиток інноваційного потенціалу країни і, як наслідок, формування інноваційної економіки є найважливішим фактором конкурентоспроможності держави. Ефективне управління процесом модернізації економіки неможливе без активізації інноваційного процесу на підприємствах різних галузей, в результаті якого створюються об'єкти інтелектуальної власності, що комерціалізуються, залучаються до господарського обігу, що, у свою чергу, сприяє подальшому зростанню конкурентоспроможності

та ефективності виробництва, підвищенню економічного потенціалу країни.

Проте, більшість об'єктів інтелектуальної власності не залучаються до господарського обороту підприємств і не працюють на вирішення завдання модернізації економіки. Однією з причин подібної ситуації є неефективний механізм державного управління інтелектуальною власністю, що склався в Україні.

Необхідна планомірна робота з формування національної інноваційної системи країни, яка має проводитися на науково обґрунтованій теоретичній та методологічній базі, розвиток якої неможливий без формування механізму державного управління інтелектуальною власністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перехід економіки на інноваційний шлях розвитку вимагає особливої уваги до пошуку та використання внутрішніх резервів розвитку на основі наявного наукового та інтелектуального потенціалу, удосконалення системи управління суб'єктами господарювання, використання високих технологій для випуску конкурентоспроможної продукції.

У дослідження різних аспектів управління інтелектуальною власністю зробили свій внесок багато відомих українських та зарубіжних вчених. Ряд вітчизняних дослідників, а саме: В. Базилевич, В. Геєць, А. Жарінова, О. Кендюхов, Р. Лупак, С. Петренко, П. Цибульов та ін. у своїх роботах торкаються питань управління інноваціями, формування інноваційних систем, організаційно-економічних механізмів управління об'єктами інтелектуальної власності. Дослідженню в галузі використання та управління інтелектуальною власністю та нематеріальних активів присвячені роботи Т. Васильціва, Д. Дідуха, В. Жарова, І. Литвинчука, М. Паладія, О. Орлюк, та ін.

Однак слід зауважити, що як у законодавчо-нормативних актах України, так і в наявних публікаціях українських авторів найчастіше розглядаються аспекти формування інноваційних систем на рівні суб'єктів господарювання (підприємств, компаній, корпорацій). Тому, незважаючи на розробку зазначених проблем формування та функціонування інтелектуальної власності, системному вивченню питань управління нею на державному рівні, практичним аспектам інфраструктурного забезпечення інноваційної діяльності в управлінні інтелектуальної власності практично не було приділено уваги. Проведені дослідження не сформували комплексного підходу до розробки концептуальних засад державної політики в галузі управління інтелектуальною власністю, залучення її до господарського обігу та комерціалізації.

Постановка завдання. Метою статті є розроблення підходів до підвищення ефективності механізму державного управління інтелектуальною власністю.

Виклад основного матеріалу. На основі критичного аналізу теоретичних підходів до розуміння природи та сутності інтелектуальної власності [1, 2, 3] уточнено зміст поняття «інтелектуальна власність». Неминучість переходу до економіки знань визначається цілою низкою факторів, таких як вичерпання джерел експортно-сировинного розвитку, посилення глобальної конкуренції, зародження нової технологічної бази

розвитку економічних систем, що ґрунтується на використанні інтелектуального потенціалу як найважливішого фактора розвитку. Зазначені фактори багаторазово збільшують роль та значення інтелектуальної власності.

Наявність об'єктів інтелектуальної власності на підприємствах впливає на оцінку балансової, страхової, ліквідаційної, ринкової та інших видів вартості. Виняткові права на предмети інтелектуальної власності дають можливість роботи у певному секторі товарного ринку тривалий проміжок часу. Нові результати інтелектуальної праці дозволяють створювати конкурентну продукцію, повніше задовольняти попит споживача і цим забезпечувати підприємству значний дохід.

Під інтелектуальною власністю розуміються стосунки людей щодо результатів інтелектуальної діяльності. Ці результати мають низку особливостей: вони нематеріальні; є результатами розумової діяльності; можуть мати можливість багатоваріантного застосування (нові ідеї); містять певну інформацію; не схильні до фізичної амортизації, але можуть зношуватися морально (а деякі і фізично, наприклад, твори живопису); можуть одночасно використовуватися кількома особами; мають вартісну оцінку; можуть мати імена своїх творців; не обмежені державними кордонами; вимагають правового регулювання. Результатами інтелектуальної праці можуть бути різні нововведення, товарні новинки, представлені на ринку, нові виробничі та управлінські технології, що використовуються на підприємствах тощо, тобто інновації.

Особливостями інтелектуальної власності є: двоїстість її природи (нематеріальна та матеріальна); можливість використання інтелектуальної власності багатьма суб'єктами поряд із самим творцем, що потребує регулювання проблем поділу прав та доходів; дифузійний вплив на форми власності і, насамперед, на приватну та трансформацію її у «суспільну» форму. Тобто інституту інтелектуальної власності притаманні суперечливість, багатосуб'єктність та багатоваріантність реалізації.

Цей підхід до визначення інтелектуальної власності враховує існування таких сфер господарської активності людини, як матеріальна, духовна та соціальна. Традиційно в економічній науці відносини власності досліджувалися лише у матеріальній та духовній сферах [1, 3].

Обґрунтовано положення про те, що основний напрямок розвитку інноваційної економіки визначається інтеграцією державної політики в галузі

управління інтелектуальною власністю, патентно-інноваційною активністю суб'єктів ринку ІВ, їх інфраструктурним забезпеченням, організаційно-правовими аспектами регулювання ІВ, моделями та механізмами управління ІВ.

Державне управління інтелектуальною власністю має свої особливості, що визначаються специфікою самого об'єкта (наприклад, ідеї) та формами його присвоєння-відчуження. При цьому керувати об'єктами інтелектуальної власності здійснюють фізичні особи або група осіб – автори, юридичні особи – підприємства, що реалізують інноваційну та інвестиційну діяльність, інвестори, які фінансують створення та використання об'єктів, споживачі, «виробники-пірати», держава.

Під державним управлінням інтелектуальної власності розуміється система заходів, спрямованих на створення, ефективне використання та охорону результатів інтелектуальної праці з метою нарощування науково-технічного потенціалу країни, організаційна єдність яких створює механізм, що орієнтує науку і виробництво на створення високотехнологічної, конкурентоспроможної продукції.

В даний час в Україні відсутній єдиний інститут управління інтелектуальною власністю, що провокує високі транзакційні витрати в даній галузі. Так, Міністерство економіки України розробляє принципи, методи та форми реалізації державної інноваційної політики. високих технологій, державних наукових центрів, інтелектуальної власності. Укрпатент здійснює функції з контролю та нагляду у сфері правової охорони та використання інтелектуальної власності та результатів інтелектуальної діяльності, але при цьому не має повноважень щодо контролю за діяльністю держзамовників, не здійснює нормативно-правового регулювання, хоча й має нормативно-правове регулювання.

Державна політика в галузі розвитку інноваційної системи в обов'язковому порядку повинна враховувати регіональний аспект, а також брати до уваги унікальні соціально-економічні, демографічні, природні, культурні та інші особливості регіонів, що входять до її складу, тобто, національна інноваційна система є державно-регіональною системою, з виділенням регіональним елементом.

Об'єктивна необхідність та висока потенційна успішність реалізації низки організаційних та фінансових аспектів інноваційного процесу на регіональному рівні обумовлена такими причинами:

- інноваційна діяльність за своєю суттю більш близька до децентралізованого управління, а її ефективність багато в чому залежить від гнучкості, адаптованості до умов, що змінюються;

- важливе значення має географічна близькість учасників інноваційного процесу – виробників та одержувачів нових технологій;

- в рамках регіону легше розвиваються горизонтальні зв'язки та формуються неформальні мережі між учасниками інноваційного процесу, що дозволяють досягти більш ефективної взаємодії та гармонізації інтересів наукової, освітньої та промислової спільноти.

Під регіональною системою управління інтелектуальною власністю розуміється комплекс організацій різних форм власності, що знаходяться на території регіону та здійснюють створення та розповсюдження нових технологій, а також умови їх господарювання, що знаходяться під сукупним впливом державної наукової та інноваційної політики, регіональної політики, що проводиться на державному рівні, та соціально-економічної політики регіону. Структурно у регіональній системі управління інтелектуальною власністю виділяються:

- інноваційно-відтворювальний блок, що включає підприємства, фірми, організації, що виконують дослідження та розробки, а також займаються виробництвом та реалізацією інноваційної продукції;

- заклади вищої освіти, які займаються підготовкою та перепідготовкою кадрів для наукової та інноваційної діяльності, а також розробкою та комерціалізацією інновацій;

- організації венчурного інвестування, у тому числі інноваційні, венчурні фонди, компанії, що управляють, приватні венчурні інвестори та їх асоціації.

Інфраструктурно-інституційний блок, представлений такими організаційними формами, як технопарки, бізнес-інкубатори, центри трансферу технологій, консалтингові фірми з маркетингу, управління високотехнологічними проектами та програмами, захист інтелектуальної власності, юридичний, бухгалтерський та інформаційний супровід інноваційних фірм.

Управлінсько-координаційний блок, представлений органами публічного управління.

Інформаційно-аналітичний блок, що забезпечує отримання та поширення інформації про перспективні розробки, формування сприятливої громадської думки, аналітичний супровід процесів інноваційного розвитку.

Побудова регіональної системи – це результат збалансованої регіональної інноваційної політики, у якій мають бути враховані та відображені характерні особливості території (рівень розвитку та структура промисловості, науки, освіти; наявність ресурсів та інфраструктури; близькість до споживачів інноваційної продукції), основні напрямки державної інноваційної політики, а також проблеми міжрегіонального науково-технічного співробітництва.

Основним завданням регіональної інноваційної політики та ключовою функцією регіональної системи управління інтелектуальною власністю є створення умов реалізації механізму трансферу чи комерціалізації технологій.

Запропоновано та обґрунтовано регіональну концепцію управління інтелектуальною власністю на довгострокову перспективу. Стратегічним напрямком розвитку економіки регіону є його інноваційна трансформація з урахуванням особливостей науково-технологічного, промислового та інноваційного потенціалу регіону, основою якої має стати Концепція інноваційного розвитку регіону.

Реалізація концепції, своєю чергою, потребує законодавчого забезпечення її основних положень. Концепція розробляється на основі консенсусу інтересів, її реалізація полягає в скоординованій діяльності організацій, що представляють різні сфери: владу, науку, освіту, бізнес, некомерційний сектор тощо, зацікавлених у здійсненні власних ініціативних проєктів та заходів.

Концепція містить докладніший перелік заходів, вкладених у вирішення завдань інноваційного розвитку регіону. Стратегічним завданням концепції управління інтелектуальною власністю є підвищення конкурентоспроможності регіональних компаній, розширення можливостей для розвитку бізнесу у регіоні та за його межами.

Концепція включає комплекс заходів, що охоплюють чотири пріоритетні напрямки інноваційного розвитку регіону:

I. Стимулювання діючих у регіоні підприємств та фірм до ефективного застосування об'єктів інтелектуальної власності та використання інновацій. Ціль – стимулювання діючих підприємств та фірм до ефективного застосування об'єктів інтелектуальної власності та використання інновацій, основною метою є сприяння працюючим компаніям в активному використанні інновацій всього спектра напрямків – технологічні інновації, інновації в галузі менеджменту, маркетингу, фінансів та ін.

Завдання:

1. Забезпечення інформаційної підтримки суб'єктів інноваційної діяльності та малого підприємництва про перспективні розробки – потенційні об'єкти інтелектуальної власності, наявність кваліфікованих кадрів, бізнес-партнерів, можливості просування продукції тощо.

2. Підтримка у формуванні спеціалізованих структур, які здійснюють зв'язок науки з промисловістю.

3. Підтримка перспективних інноваційних проєктів, що реалізуються на користь регіону.

4. Підготовка пропозицій про проведення технологічної та економічної експертизи великих інвестиційних проєктів, про оцінку рівня їх новизни та конкурентоспроможності.

5. Забезпечення постійного незалежного моніторингу результатів.

Очікувані результати: підвищення ефективності та цілеспрямованості підтримки інноваційної діяльності підприємств; набуття досвіду інноваційного менеджменту у компаніях; створення нових зв'язків між закладами вищої освіти, науково-дослідними організаціями та промисловістю регіону; випереджаючі темпи зростання підприємств, залучених у реалізації даної концепції; зростання конкурентоспроможності та прибутковості інноваційних компаній.

II. Стимулювання зростання малих інноваційних підприємств. Мета – створення умов для зростання та розвитку суб'єктів інноваційної діяльності – малих підприємств, що створюються для випуску інноваційної продукції та використовують у своїй діяльності об'єкти інтелектуальної власності, що володіють комерційним потенціалом.

Завдання:

1. Запропонувати та створити умови закладам вищої освіти для роботи з підготовки фахівців у галузі інноваційного менеджменту та маркетингу із залученням керівників успішних суб'єктів інноваційної діяльності регіону.

2. Надати підтримку вищим та спеціальним навчальним закладам у створенні та розвитку бізнес-інкубаторів; підприємствам – у створенні та розвитку галузевих бізнес-інкубаторів.

3. Розробити заходи щодо формування системи, що сприяє впровадженню інноваційних розробок у виробництво, та ефективної реалізації інноваційної продукції та послуг. Елементами системи мають стати центри комерціалізації інноваційних розробок, які забезпечують розміщення замовлень підприємств на виконання науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт.

Очікувані результати: зростання кількості нових технологічно орієнтованих інноваційних підприємств; залучення у процес економічного розвитку державного сектора; подолання негативного ставлення до процесу комерціалізації наукових результатів та використання наукового потенціалу для розвитку бізнесу; створення позитивних прикладів підприємств, створених з урахуванням наукових установ; зростання обсягів інноваційної продукції та послуг, що постачаються на експорт, сертифіковані на відповідність міжнародним стандартам якості.

III. Залучення інвестицій у високотехнологічні компанії.

Завдання:

1. Сформувати комплекс умов, які передбачають максимально сприятливу атмосферу для потенційних інвесторів.

2. Забезпечити підвищення інвестиційної привабливості регіону у високотехнологічних секторах, представлених у промисловому секторі регіону (машинобудування та приладобудування, мікробіологія, лазерна та медична техніка, хімічна промисловість, електронна техніка), у яких є наукові доробки та перспективні конкурентоспроможні розробки.

3. Надати підтримку у створенні спільних підприємств та відкритті філій українських та зарубіжних компаній, які насамперед працюють у виробничій сфері.

4. Забезпечувати підтримку та сприяння суб'єктам інноваційної діяльності у сертифікації за стандартами системи менеджменту якості та впровадження на підприємствах галузі міжнародних стандартів якості продукції, що випускається.

Очікувані результати: підвищення конкурентоспроможності підприємств високотехнологічних галузей; зростання обсягу експорту наукомісткої продукції; залучення провідних інноваційних компаній до регіону; підвищення інвестиційної привабливості регіону на українському та міжнародному ринках наукомісткої та високотехнологічної продукції.

IV. Створення ефективної інфраструктури управління процесом комерціалізації конкурентоспроможних результатів інтелектуальної діяльності.

Завдання:

1. Організація заходів, що сприяють розвитку інфраструктурної мережі (проведення семінарів, конференцій, виставок).

2. Сприяння розвитку зовнішніх зв'язків організацій інноваційної інфраструктури.

3. Створення системи обліку та інформаційного доступу до результатів інтелектуальної діяльності, одержаних організаціями регіону.

4. Очікувані результати: організації, зайняті дослідженнями та розробками, зможуть компенсувати відсутність інфраструктурних компонентів, необхідні успішної роботи, що дасть можливість комерціалізації власних розробок.

Розроблено систему заходів державної підтримки, що забезпечує активізацію проєктів комерціалізації інтелектуальної власності на різних стадіях розвитку та формування необхідної для цього інфраструктури. Застосування цих заходів дозволить не лише підвищити престиж наукової діяльності та створити умови для закріплення молоді у сфері науки, а й дозволить розширити джерела фінансування інноваційної діяльності; домогтися підвищення фінансової стійкості інноваційних підприємств та зростання їх конкурентоспроможності на українському та міжнародному ринках; сприяти подоланню бар'єрів та «фінансових розривів» при створенні та виведенні на ринок продукції нещодавно створених інноваційних компаній.

Висновки. Розроблено та обґрунтовано механізм державного управління інтелектуальною власністю, що включає інституційні умови, об'єкти інфраструктури підтримки інноваційної діяльності, форми та методи фінансового забезпечення інноваційного процесу.

Механізм державного управління інтелектуальною власністю є сукупністю інструментів, що регулюють обіг та використання інтелектуальної власності; організації та установи, які контролюють цей процес; організаційні умови їхньої діяльності. Механізм державного управління реалізує такі функції:

1. Інформаційно-аналітичну, тобто збирання, зберігання, облік, аналіз та розповсюдження науково-технічної інформації; ведення баз даних з об'єктами інтелектуальної власності (патентами та ін.) та забезпечення доступу до інформації всім зацікавленим особам; аналіз та прогноз напрямів науково-технічного прогресу; забезпечення правової інформації щодо використання об'єктів інтелектуальної власності.

2. Експертно-консультаційну, що забезпечує підтримку прийняття рішень під час створення науково-технічної продукції; оцінку інтелектуальної власності та можливостей її успішної комерціалізації; підбір команди кваліфікованих розробників та виконавців інноваційного проєкту тощо.

3. Стимулюючи, тобто сприяє використанню інтелектуальної власності під час створення інноваційної продукції.

4. Координуючи, що забезпечує узгодження інтересів та кооперацію учасників інноваційної діяльності.

Ключовим елементом даного механізму є Центр комерціалізації технологій – організація, орієнтована на сприяння комерційному викорис-

тання результатів наукової діяльності наукових організацій та окремих науковців та розробників, функціями якої є технологічний аудит та моніторинг, маркетинг, фінансове супроводження інноваційних проєктів, консалтинг інноваційно-інноваційних інновацій.

Джерела фінансування діяльності Центру комерціалізації технологій можуть формуватися за умов державно-приватного партнерства.

Список літератури:

1. Довженко В. А., Лазаренко В. В. Управління інтелектуальним потенціалом національної економіки. *Економіка та держава*. 2021. № 2. С. 78–83.
2. Крайнів П.П. Інтелектуальна економіка: управління промисловою власністю. К. : Концерн «Видавничий дім «ІнЮре», 2004. 448 с.
3. Кузнецов Ю.М., Косенюк Г.В., Данильченко М.Г. Інтелектуальна власність : навчальний посібник / за заг. ред. проф. Ю.М. Кузнецова. Тернопіль: Економічна думка, 2006. 419 с.

Chabanets T.M. APPROACHES TO INCREASING THE EFFICIENCY OF THE MECHANISM OF STATE MANAGEMENT OF INTELLECTUAL PROPERTY

The content of the basic concept of the innovative economy – “intellectual property”, which is a relationship between people regarding the possession of spiritual goods (ideas, knowledge, etc.), the results of intellectual work that have a material embodiment and value expression, and transactions that ensure the connection of material and spiritual. nature (intangible and tangible), the possibility of using intellectual property by many subjects along with the author himself (multi-subjectivity).

The position that the main direction of development of the innovative economy is determined by the integration of state policy in the field of intellectual property management, patent and innovation activity of intellectual property (IP) market entities, their infrastructure support, organizational and legal aspects of IP regulation, models and mechanisms of IP management is substantiated. intellectual property, which is determined by the flexibility and adaptability of public administration institutions to changing business conditions, the geographical proximity of developers and recipients of new technologies, the development of informal network interaction of participants in the innovation process.

A concept of state management of intellectual property for the long term has been formulated and substantiated, which represents the unity of four priority areas: stimulating existing enterprises and firms to effectively use intellectual property objects and use innovative enterprises; commercialization of competitive results of intellectual activity.

Proposals have been developed for the development of institutions of state support for the formation and use of intellectual property in such areas as providing grants, scholarships, subsidies and other forms of support for scientific activity at the expense of state budget funds; stages of its development; formation of the necessary infrastructure for this.

A mechanism for implementing the concept of state management of intellectual property has been developed, which includes institutional conditions, objects of infrastructure for supporting innovative activity, forms and methods of financial support for the innovation process. whose functions are technological audit and monitoring, marketing, financial support of innovative projects, consulting for innovatively active enterprises, information support for innovative investments.

Key words: intellectual property, public administration mechanism, approaches to increasing efficiency.